

Μελέτη Περιβάλλοντος Δ' Δημοτικού

Τόμος 2ος

ΕΝΟΤΗΤΕΣ 2η – 3η

**Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 /
Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:**

**«Αναμόρφωση των προγραμμάτων
σπουδών και συγγραφή νέων
εκπαιδευτικών πακέτων»**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος

Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ

Πρόεδρος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων

βιβλίων και παραγωγή

υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού

με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το

Δημοτικό και το Νηπιαγωγείο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου

Γεώργιος Τύπας

Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδ. Ινστιτ.

Αναπληρωτής Επιστημ. Υπεύθ. Έργου

Γεώργιος Οικονόμου

Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδ. Ινστιτ.

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από

το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και

25% από εθνικούς πόρους.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Παναγιώτης Κόκκοτας,
Ομότιμος Καθηγητής του
Πανεπιστημίου Αθηνών

Δημήτριος Αλεξόπουλος,
Εκπαιδευτικός

Αικατερίνη Μαλαμίτσα,
Εκπαιδευτικός

Γεώργιος Μαντάς, *Εκπαιδευτικός*

Μαρία Παλαμαρά, *Εκπαιδευτικός*

Παναγιώτα Παναγιωτάκη,
Εκπαιδευτικός

Παναγιώτης Πήλιουρας,
Εκπαιδευτικός

ΚΡΙΤΕΣ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Ελένη Καρατζιά-Σταυλιώτη,
Λέκτορας του Πανεπ. Πατρών

Δέσποινα Αγγελοπούλου,
Σχολική Σύμβουλος

Σοφοκλής Πλιακοπάνος,
Εκπαιδευτικός

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Γιώργος Πισκοπάνης,
Σκιτσογράφος - Εικονογράφος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Χριστίνα Σπυροπούλου, *Φιλολόγος*

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΚΑΙ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

Αλεξάνδρα Χ. Κουλουμπαρίτση,
Σύμβουλος του Παιδαγ. Ινστιτούτου

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Γιώργος Καζάζης,
Εικαστικός Καλλιτέχνης

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ACCESS Γραφικές Τέχνες Α.Ε.

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα Εργασίας

*Αποφ. 16158/6-11-06 και
75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ*

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Παναγιώτης Κόκκοτας
Δημήτριος Αλεξόπουλος
Αικατερίνη Μαλαμίτσα
Γεώργιος Μαντάς - Μαρία Παλαμαρά
Παναγιώτα Παναγιωτάκη
Παναγιώτης Πήλιουρας**

**ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ:
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ**

**Μελέτη Περιβάλλοντος
Δ΄ Δημοτικού**

Τόμος 2ος

ΕΝΟΤΗΤΑ 2η, 3η

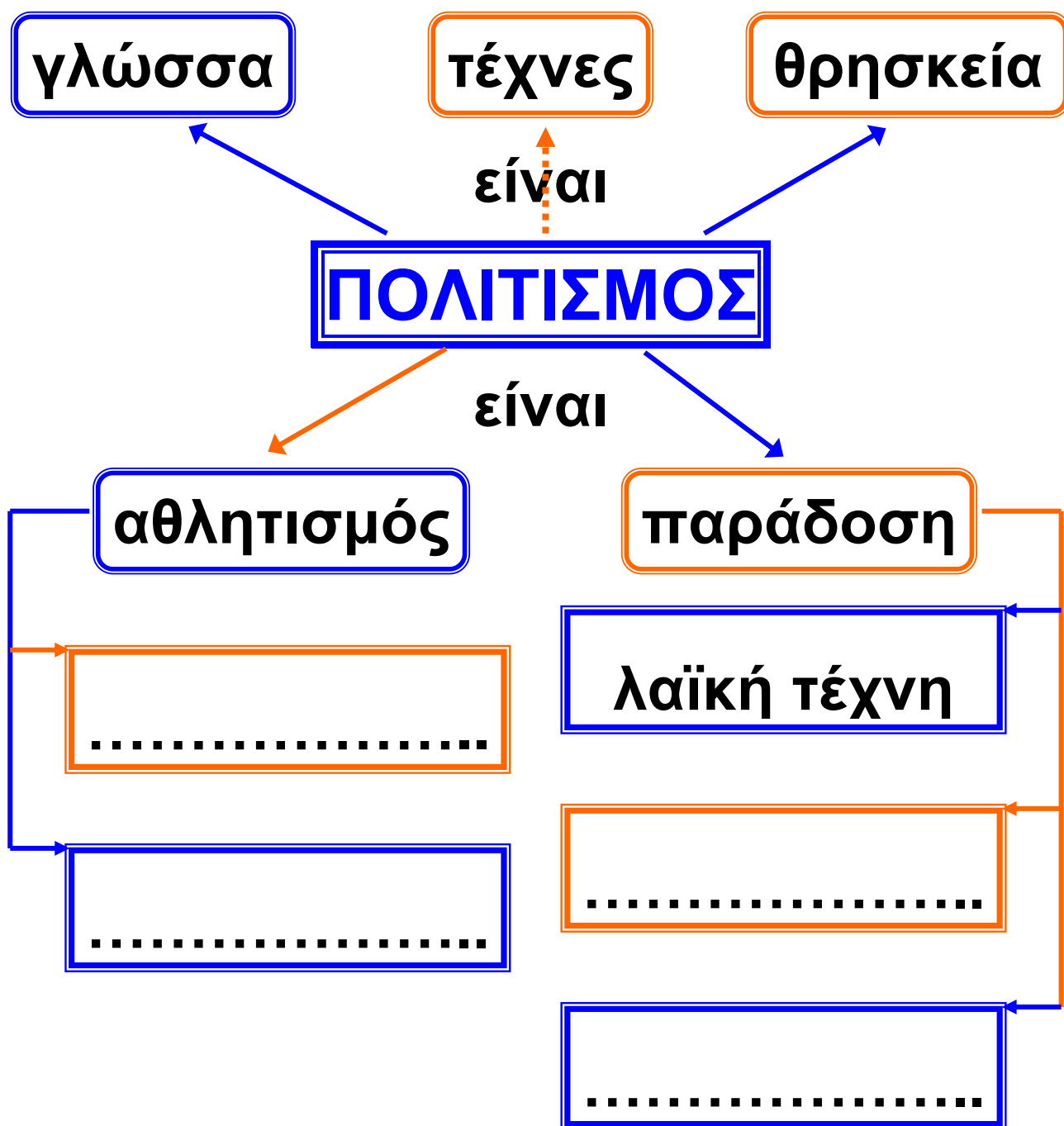

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΛΑΩΝ (Πολιτισμός)

Ένας «χάρτης» από λέξεις

Κεφάλαιο 1. Ο πολιτισμός των Ελλήνων

Φανταζόμαστε τους ανθρώπους που ζούσαν στον τόπο μας στην αρχαία εποχή. Πώς έχτιζαν τα σπίτια και τους ναούς τους; Πώς περνούσαν τη μέρα τους; Πώς μορφώνονταν τα παιδιά;

Παρατηρούμε

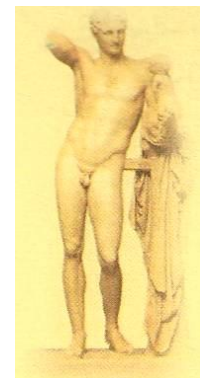
Παρατηρούμε, συγκρίνουμε κάθετα τις επόμενες εικόνες και συμπληρώνουμε το τελευταίο κουτάκι, που αντιστοιχεί στο ΣΗΜΕΡΑ

Τι δημιουργούσαν οι καλλιτέχνες

**ΜΙΝΩΙΚΑ-ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ
ΧΡΟΝΙΑ:** Παριζιάνα

ΚΛΑΣΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ:
Ερμής του Πραξιτέλη

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΧΡΟΝΙΑ:
Τοιχογραφία Μονής
Περιβλέπτου, Μιστράς

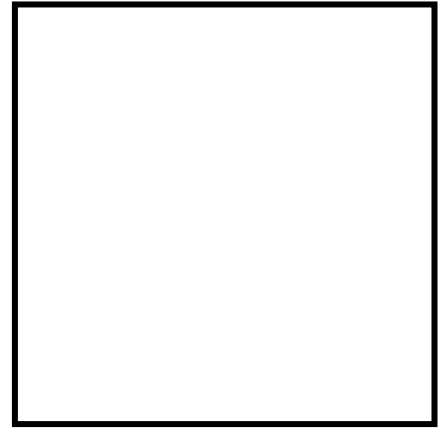

ΝΕΟΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ:
«Μητέρα και παιδί»,
Γ. Ιακωβίδης

ΣΗΜΕΡΑ

(Έργα του σημερινού
ελληνικού πολιτισμού)

Τι έχτιζαν
Πώς έχτιζαν

ΜΙΝΩΙΚΑ-ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΑ:

Πύλη των Λεόντων,
Μυκήνες

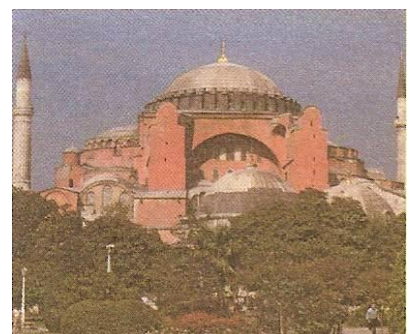
ΚΛΑΣΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ:

Παρθενώνας

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΧΡΟΝΙΑ:

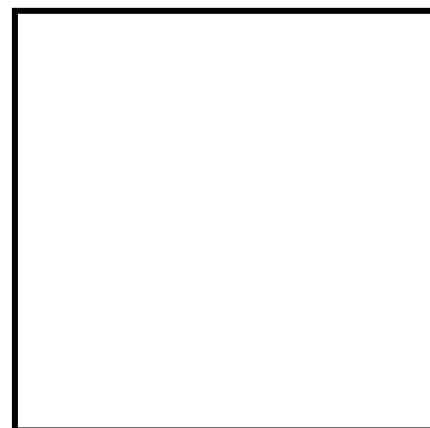
Αγία Σοφία

ΝΕΟΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ: Δημαρχείο Σύρου

ΣΗΜΕΡΑ (Έργα του σημερινού ελληνικού πολιτισμού)

Πώς έγραφαν
Πώς μιλούσαν

ΜΙΝΩΙΚΑ-ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΑ: Δίσκος της Φαιστού

ΚΛΑΣΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ: «άπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας» *Ευριπίδης*

«Ἕλληνες αἰεὶ παῖδες» Πλάτων

«θάλαττα θάλαττα!» Ξενοφώντας

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΧΡΟΝΙΑ:

«Τῆ Ὑπερμάχῳ στρατηγῷ
τὰ νικητήρια...»

Ακάθιστος Ὑμνος

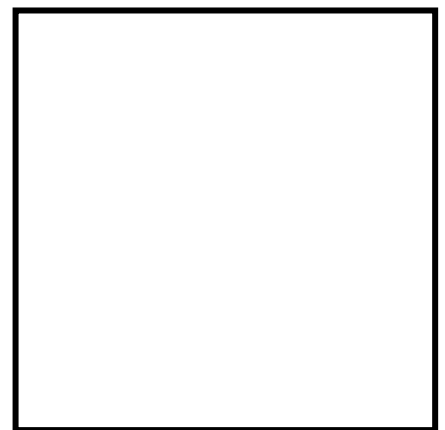
ΝΕΟΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ:

«Τὰ μάτια μου δὲν εἶδαν
τόπον ἔνδοξότερον
ἀπὸ τοῦτο τὸ ἄλωνακι».

*Διονύσιος Σολωμός,
Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*

ΣΗΜΕΡΑ

(Ἔργα του σημερινού
ελληνικού πολιτισμού)

Πως μορφώνονταν

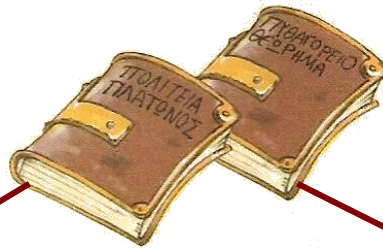
ΜΙΝΩΙΚΑ-ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΑ:

Νέοι που γυμνάζονται
(Ταυροκαθάψια)

ΚΛΑΣΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ:

Έργα των φιλοσόφων

ΠΟΛΙΤΕΙΑ
ΠΛΑΤΩΝΟΣ

ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟ
ΘΕΩΡΗΜΑ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΧΡΟΝΙΑ:

Καλόγερος που διδάσκει

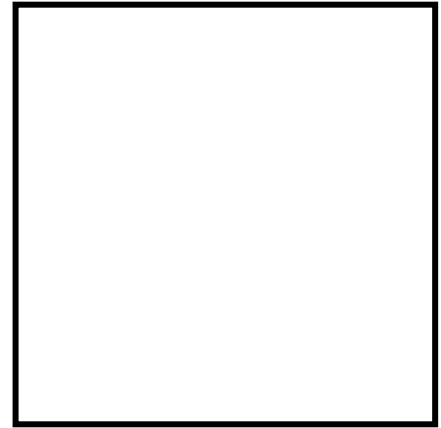
ΝΕΟΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ:

Πανεπιστήμιο, Αθήνα

ΣΗΜΕΡΑ

(Έργα του σημερινού
ελληνικού πολιτισμού)

Ερευνούμε

Ερευνούμε - Συζητούμε –
Καταγράφουμε

2

Παρατηρούμε τις εικόνες στις πέντε προηγούμενες σελίδες. Επιλέγουμε και μελετάμε ένα από τα παρακάτω θέματα.

Τι άλλαξε από παλιά μέχρι σήμερα:

- ✓ στις τέχνες
- ✓ στην αρχιτεκτονική
- ✓ στο γραπτό λόγο
- ✓ στην παιδεία

Οι ομάδες παρουσιάζουμε το θέμα που μελετήσαμε.

Ερευνούμε

Ερευνούμε - Συζητούμε – Καταγράφουμε

3

Επιλέγουμε και ερευνούμε ένα από τα παρακάτω θέματα.

A) Πώς ήταν τα θέατρα στην αρχαία Ελλάδα; Πώς είναι σήμερα;

B) Ποιες από τις λέξεις που υπάρχουν στα παρακάτω κείμενα χρησιμοποιούμε και σήμερα, έστω και λίγο διαφορετικά;

1) «Νοῦς ὑγιῆς ἐν σώματι ὑγιεῖ»
Γιουβενάλης

2) «Ἐκεῖνοι τὰ νομίσματα
συνάγουσιν ἀπλήστως,
ἡμᾶς δὲ κατηχίζουσιν περὶ
φιλαργυρίας»

Προδρομικά,
Θεόδωρος Πρόδρομος ἢ
Πτωχοπρόδρομος (12ος αι. μ.Χ.)

3) «Ἦτονε δεκαοχτῶ χρονῶ,
μὰ ἔχε γερόντου γνώση
οἱ λόγοι τοῦ ἦσανε θροφή
κι ἡ ἐρμηνεῖα τοῦ βρώση
καὶ τ' ὄνομα τοῦ νιούτσικου
Ρωτόκριτου ἔλεγα».

Ἐρωτοκριτος Α, στ. 79-81,
Βιτσέντζος Κορνάρος
(Κρήτη, 17ος αι. μ.Χ.)

Γ) Βρίσκουμε αντικείμενα που

**χρησιμοποιούμε
στο σπίτι μας.**

**Τα συγκρίνουμε
με τα παλιότερα.**

Ποια έμειναν ίδια;

Ποια άλλαξαν;

**Ποια υπάρχουν
μόνο σήμερα;**

**Δ) Πώς μπορεί να μορφωθεί
κάποιος σήμερα έξω από το
σχολείο; Οι ομάδες παρουσιάζουμε
το θέμα που μελετήσαμε.**

« Η δική μας ερώτηση »

4

Τι άλλο θα θέλαμε να μελετήσουμε για τον ελληνικό πολιτισμό; Ετοιμάζουμε τις ερωτήσεις μας.

Αξίζει να διαβάσουμε

Ο πολιτισμός είναι δημιούργημα των ανθρώπων. Τον αντιλαμβανόμαστε και τον ζούμε καθημερινά γύρω μας. Η γλώσσα, η θρησκεία, οι συνήθειες, η παιδεία, οι τέχνες, οι επιστήμες και η τεχνολογία είναι ο πολιτισμός μας.

Οι Έλληνες ταξίδευαν από τα αρχαία χρόνια. Γνώρισαν άλλους λαούς, επηρεάστηκαν από αυτούς και δημιούργησαν διαφορε-

TIKΟΥΣ και σπουδαίους πολιτισμούς στις Κυκλάδες, στην Κρήτη του Μίνωα, στις Μυκήνες, στη Σπάρτη, στην Αθήνα, στα παράλια της Μικράς Ασίας, στο Βυζάντιο και αλλού.

Ορισμένα ελληνικά μνημεία, όπως την Ακρόπολη, τα θαυμάζει όλος ο κόσμος κι έχουν γίνει σύμβολα μιας εποχής, της αρχαίας, και ενός πολιτισμού, του ελληνικού. Πολιτισμός όμως δεν είναι μόνο τα σημαντικά έργα της αρχαίας εποχής. Είναι και τα σύγχρονα, όχι μόνο τα μεγάλα αλλά και τα μικρά, τα καθημερινά. Τα αντικείμενα που χρησιμοποιούμε, ο τρόπος που μιλάμε, που διασκεδάζουμε, που συμπεριφερόμαστε, είναι ο πολιτισμός μας.

Κεφάλαιο 2.

Η παράδοσή μας: Όσα
«έφτασαν» σε μας από παλιά

*«Κόκκινη κλωστή δεμένη
στην ανέμη τυλιγμένη
δώσ' της κλώτσο να γυρίσει
παραμύθι ν' αρχινήσει...»*

Από ποιον έμαθαν οι μεγαλύτεροί
μας τα παραμύθια που μας
διηγούνται; Πώς η παράδοση
συνεχίζεται μέχρι σήμερα;

Μύθοι και θρύλοι

Παρουσιάζουμε

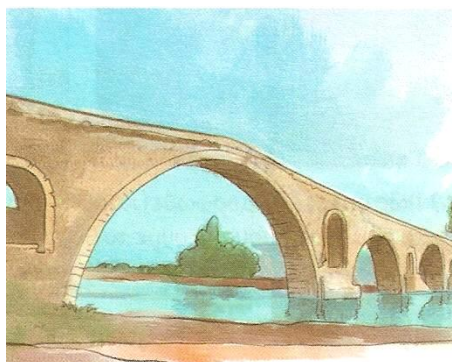

1

ΟΙ ΜΥΘΟΙ ΤΟΥ ΑΙΣΩΠΟΥ

- Ζει ο βασιλιάς Αλέξανδρος;
- Ζει και βασιλεύει, κυρά.

«Ολημερίς το χτίζανε
το βράδυ γκρεμιζόταν»

Έχουμε ακούσει
τέτοιες ιστορίες;
Ας διηγηθούμε
κάποια στην τάξη.

Έθιμα του τόπου μας

Συζητούμε

2

«...Στο χώμα το
στρωμένο με τ'
αμπελομάντιλα
κνίσεις,
τσουγκρίσματα
και Χριστός
Ανέστη...»

Οδυσσέας Ελύτης
Το Άξιον Εστί
(Εκδόσεις Ίκαρος)

- ✓ Ποια έθιμα μάς θυμίζουν οι εικόνες και το κείμενο;
- ✓ Περιγράψουμε και άλλα έθιμα του τόπου μας.

Κατασκευάζουμε

3

Ο «Μάρτης»

Συζητούμε με το δάσκαλό μας για το έθιμο του «Μάρτη». Φτιάχνουμε κι εμείς το δικό μας «Μάρτη».

Τραγούδια και χοροί με ιστορία

Ερευνούμε

4

«Μάνα πολλά μαλώνεις με
κι εγώ μισέψει θέλω, να φύγω
να ξενιτευτώ, στα ξένα να γυρίζω
να κάμεις χρόνους να με ιδείς,
χρόνους να μ' ανταμώνεις...»

Δημοτικό τραγούδι της ξενιτιάς

Ο λαός μας
τραγούδησε
τη χαρά του,
την αγάπη,
τον ξενιτεμό

και τη λύπη του. Έτσι έφτιαξε τρα-
γούδια του γάμου, νανουρίσματα,
μοιρολόγια και τόσα άλλα.

✓ Έχουμε ακούσει τέτοια τραγού-
δια; Στην τάξη μας, με το δάσκαλό
μας, επιλέγουμε και τραγουδάμε
κάποια απ' αυτά.

✓ Επίσης ακούμε τραγούδια του το-
που μας από δίσκους ή κασέτες. Σε
ποια κατηγορία ανήκει καθένα από
τα τραγούδια που ακούσαμε;

Λαϊκή Τέχνη

Εκφράζουμε τις απόψεις μας

5

Αν οι παραπάνω εικόνες ήταν εξώφυλλο ενός βιβλίου, ποιος θα μπορούσε να ήταν ο τίτλος του;

« Ένα βήμα πιο πέρα »

6

Ερευνούμε για να γνωρίσουμε καλύτερα την παράδοσή μας. Πού θα ψάξουμε; Ποιον θα ρωτήσουμε; Σχεδιάζουμε τα βήματά μας.

Αξίζει να διαβάσουμε

Παράδοση είναι τα έθιμα, τα δημοτικά τραγούδια και οι χοροί, οι μύθοι και οι θρύλοι, οι παροιμίες, τα αινίγματα, η λαϊκή τέχνη. Είναι αυτά που κληρονομήσαμε απ' τους παλιότερους και τα συνεχίζουμε εμείς οι νεότεροι.

Παράδοση, ακόμα, είναι τα παιχνίδια των παππούδων μας

που τα παίζουμε και σήμερα, όπως το κρυφτό κι η κολοκυθιά, τα παραδοσιακά φαγητά κι ο τρόπος που περνάμε τον ελεύθερο χρόνο μας, δηλαδή οι συναντήσεις με τους φίλους μας στις πλατείες, στα καφενεία, στα πανηγύρια.

Κάποιες από τις παραδόσεις συναντάμε όταν ταξιδέψουμε σε διάφορες περιοχές της πατρίδας μας, άλλες τις βρίσκουμε σ' όλη την Ελλάδα κι άλλες τις μοιραζόμαστε και με γειτονικούς λαούς. Για παράδειγμα, τα έθιμα των Χριστουγέννων τα συναντάμε σε πολλές χώρες του κόσμου.

3 4* » » »

Κεφάλαιο 3. Ένας διάλογος με τον πολιτισμό

Γιατί οι άνθρωποι φτιάχνουμε μουσεία;

«Μουσεία να δουν τα μάτια σας...»

**ΜΟΥΣΕΙΟ
ΚΥΚΛΑΔΙΚΗΣ
ΤΕΧΝΗΣ
MUSEUM OF
CYCLADIC ART**

**ΥΠΑΙΘΡΙΟ
ΜΟΥΣΕΙΟ
ΥΔΡΟΚΙΝΗΣΗΣ**

**ΜΟΥΣΕΙΟ
ΜΠΕΝΑΚΗ**

**Βιομηχανικό
Μουσείο
Ερμούπολης**
**Industrial Museum
of Hermoupolis**

**ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ**

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**
**5η ΕΦΟΡΕΙΑ
ΝΕΟΤΕΡΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ**
**ΟΙΚΙΑ ΚΟΝΤΟΥ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΟΦΙΛΟΥ**
**ΩΡΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΑ 8π.μ.-15μ.μ.
ΚΑΘΕ ΔΕΥΤΕΡΑ ΚΛΕΙΣΤΑ**

Παίζουμε

1

Καθένας από μας γράφει σ' ένα κομμάτι χαρτί μία λέξη που έχει σχέση με το μουσείο. Βάζουμε τα χαρτιά σ' ένα κουτί και τ' ανακατεύουμε. Ο εκπρόσωπος κάθε ομάδας παίρνει δύο ή τρία χαρτιά στην τύχη. Με τις λέξεις αυτές φτιάχνουμε μία φράση, μία πρόταση ή μία ιστορία. Ανακοινώνουμε την εργασία μας.

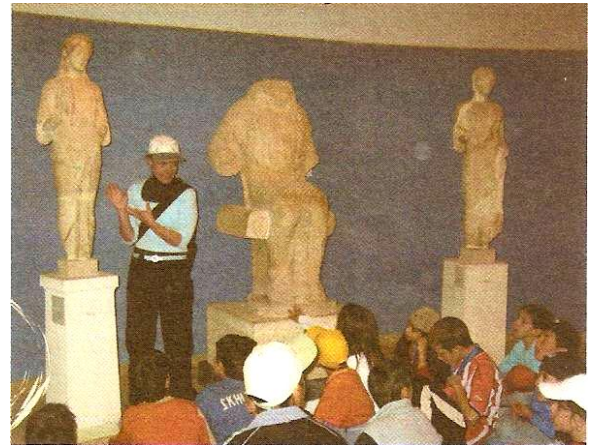

Συζητούμε

2

- ✓ Υπάρχει κάποιο μουσείο στην περιοχή μας; Ποιο είναι αυτό;
- ✓ Έχουμε επισκεφθεί κάποιο μουσείο; Διηγούμαστε τι είδαμε και τι κάναμε εκεί.
- ✓ Ποια άλλα είδη μουσείου γνωρίζουμε;
- ✓ Είναι ανάγκη να υπάρχουν τόσα μουσεία;

Δημιουργήματα του πολιτισμού συναντάμε παντού, αρκεί να έχουμε τα μάτια και τ' αυτιά μας ανοιχτά. Κάποια απ' αυτά τα συναντάμε στα μουσεία, στους αρχαιολογικούς χώρους και σε διάφορους χώρους τέχνης.

3

Υπάρχουν μουσεία όπου δεν παρατηρούμε μόνο τα εκθέματα, αλλά δημιουργούμε κι εμείς.

✓ Έχουμε επισκεφθεί κάποιο από αυτά;

✓ Ποιες δραστηριότητες μας άρεσαν;

4

Τι αντικείμενα του τόπου μας ή της οικογένειάς μας θα προτείναμε να τοποθετηθούν σ' ένα μουσείο που θα το επισκέπτονται παιδιά μετά από πολλά χρόνια; Υποστηρίζουμε με επιχειρήματα τις απόψεις μας.

Η περιπέτεια ενός έργου τέχνης

«Είναι η πρώτη φορά που πήγα σε τόσο μεγάλο Μουσείο. Είχε ωραία παλιά πράγματα μέσα [...] Κι ο πιο αδικημένος ο Αριστόδικος. Κανένας δεν τον κοιτάει, κανείς δεν του δίνει σημασία. Όλοι τον προσπερνάνε, για να σταθούν πέντε μέτρα πιο κει, στο άγαλμα του Δία ή του Ποσειδώνα. Ούτε κι εγώ ήξερα ότι τον λέγαν έτσι. Μου έκανε όμως εντύπωση που το στήθος και το πρόσωπό του ήτανε όλο γρατζουνιές και χαρακιές. Διάβασα τότε το χαρτάκι που έλεγε ότι βρέθηκε πριν σαράντα χρόνια στα Μεσόγεια της Αττικής κι ότι οι χαρακιές στο στήθος και στο πρόσωπο είχανε γίνει από το αλέτρι του γεωργού.

Εδώ έχει λάθος το χαρτάκι. Έπρεπε να γράφει ΤΩΝ ΓΕΩΡΓΩΝ. Γιατί στα 2500 χρόνια που έμεινε θαμμένος ο Αριστόδικος, χιλιάδες γεωργοί θα όργωσαν εκείνο το ίδιο χωράφι. Και πάνω στο στήθος του Αριστόδικου θα φυτρώσανε χιλιάδες στάρια τόσα χρόνια. Κι ο Αριστόδικος έχασε την ομορφιά του από τις χαρακιές αλλά ήτανε καλός κι άφηνε τα στάρια να φυτρώνουνε και να θρέφουνε τον κόσμο. Γι' αυτό λέω ότι τον αδικήσαμε. Τον αδίκησαν αυτοί που τον βάλανε δίπλα σ' αυτόν τον υπέροχο Δία. Αλλά τον αδικήσαμε κι εμείς που δεν του ρίξαμε ούτε ένα βλέμμα. Γι' αυτό του αφιερώνω αυτή την έκθεση.»

Ευγενία Φακίνου, *Αστραδενή*
(*Εκδόσεις Κέδρος*)

- ✓ Γιατί η Ασραδενή ξεχώρισε τον Αριστόδικο;
- ✓ Εμείς έχουμε ξεχωρίσει κάποιο από τα εκθέματα ενός μουσείου;

Συζητούμε

6

Χωριζόμαστε σε δύο ομάδες με σκοπό να πάρουμε μέρος σε μια συζήτηση με θέμα τη μεταφορά των έργων τέχνης από τον τόπο που δημιουργήθηκαν σε άλλες χώρες.

A

Η πρώτη ομάδα θα υποστηρίξει την άποψη: «Τα έργα τέχνης πρέπει να μένουν στον τόπο που δημιουργήθηκαν».

B

Η δεύτερη ομάδα θα υποστηρίξει την άποψη: «Τα έργα τέχνης χρειάζεται να “ταξιδεύουν” και σε άλλες χώρες».

Καταγράφουμε τα επιχειρήματά μας και τα υποστηρίζουμε στη συζήτηση.

αρχαιολόγος-αρχαιοκάπηλος

7

Αναζητούμε στο λεξικό τη σημασία των λέξεων αυτών.

Αξίζει να διαβάσουμε

Στα μουσεία τα δημιουργήματα του πολιτισμού βρίσκουν ένα σπίτι. Πολλά από αυτά τα δημιουργήματα άλλαξαν χέρια, πουλήθηκαν, καταστράφηκαν, έμειναν χρόνια θαμμένα στη γη, μέχρι κάποιοι να τα ανακαλύψουν. Το καθένα «διηγείται» μια ιστορία για τους ανθρώπους και το χρόνο που περνά.

Τα εκθέματα ενός μουσείου παρουσιάζονται σε ομάδες, ανάλογα με την εποχή που φτιάχτηκαν, το θέμα ή τη χρήση τους. Τα μουσεία οργανώνουν εκθέσεις σε διάφορες χώρες του κόσμου. Με τον τρόπο αυτό πολλά δημιουργήματα του

πολιτισμού «ταξιδεύουν» στο εξωτερικό και έτσι τα θαυμάζουν πολλοί άνθρωποι που δεν έχουν τη δυνατότητα να ταξιδέψουν. Για παράδειγμα, πριν από λίγα χρόνια, το Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας οργάνωσε μια τέτοια έκθεση στη Νέα Υόρκη.

Αν αφήσουμε τα αντικείμενα ενός μουσείου να μας «μιλήσουν», το μουσείο γίνεται ένας χώρος μαγικός, ένα σχολείο διαφορετικό.

5*

Κεφάλαιο 4. Θρησκευτικά μνημεία στον τόπο μας

«Στο χωριό μου παίζουμε στο προαύλιο της εκκλησίας. Στο μεγάλο πανηγύρι η εκκλησία αλλάζει όψη. Μετά τη λειτουργία, ολόκληρο το χωριό και οι ξενιτεμένοι του συναντιόμαστε εκεί και γλεντάμε μέχρι αργά. Η εκκλησία αυτή είναι θρησκευτικό μνημείο του χωριού μας». Εμείς έχουμε στον τόπο μας θρησκευτικά μνημεία;

Εκφράζουμε τις απόψεις μας

1

Διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο και συζητούμε: για ποιους λόγους πήγαν οι υπάλληλοι της αρχαιολο-

γικής υπηρεσίας στο μοναστηράκι της οικογένειας της Αστραδενής.

«...Πρέπει να' ναι πάνω από εκατό χρόνια από τότε που δε μένουν πια καλόγεροι. Ούτε που ξέρουμε ποιος τό 'χτισε... τίποτα. Ήρθε η Αρχαιολογία, έγραψε τις εικόνες, τα παλιά Ευαγγέλια, τα τάματα, τα σκεύη κι είπε ότι είναι βυζαντινό εκκλησάκι. Και να μην ξανασβεστώσουμε τους τοίχους. Εμείς ασβεστώναμε μόνο το κάτω κάτω, γιατί πέφτανε οι σοβάδες.

Αυτό το μοναστηράκι ανήκει στην οικογένειά μας. Δηλαδή το φροντίζει η οικογένειά μας.»

**Ευγενία Φακίνου, Αστραδενή
(Εκδόσεις Κέδρος)**

Συγκρίνουμε

2

Άγιον Όρος

Τζαμί, Θράκη

**Παναγιά
Εκατονταφυλιανή,
Πάρος**

**Τοιχογραφία,
Μετέωρα**

✓ **Καταγράφουμε θρησκευτικά μνημεία του τόπου μας.**

- ✓ Βρίσκουμε ομοιότητες και διαφορές με τα μνημεία που βλέπουμε στις εικόνες.

Ερευνούμε

Ερευνούμε - Συζητούμε –
Καταγράφουμε

3

Μια θρησκευτική γιορτή

του τόπου μας: .....

→ Σε ποιο χώρο γίνεται

- ✓ Το όνομά του
- ✓ Η ιστορία του
- ✓ Η περιγραφή του (εσωτερικά και εξωτερικά)
- ✓ Θρύλοι ή ιστορίες που έχουμε ακούσει γι' αυτόν

→ Οι συνήθειές μας

- ✓ Οι εκδηλώσεις που γίνονται
- ✓ Έθιμα που έχουν σχέση με

τη γιορτή (φαγητά, γλυκά, στολισμοί, προετοιμασίες, κ.ά.)
✓ Οι οικογενειακές μας συνήθειες που έχουν σχέση με τη γιορτή

Θρησκευτική
γιορτή:
Αρτοκλασία
σε ξωκλήσι.

« Ένα βήμα πιο πέρα »

4

Θρησκευτικά μνημεία διαφόρων
θρησκειών.
Πού θα ψάξουμε; Ποιον θα ρωτή-
σουμε; Σχεδιάζουμε τα βήματά μας.

Αξίζει να διαβάσουμε

Οι συνήθειες και η καθημερινή ζωή μας έχουν σχέση και με τη θρησκεία μας. Κάθε θρησκεία έχει τη δική της τέχνη και τα δικά της μνημεία (π.χ. Χριστιανισμός - εκκλησίες, Μωαμεθανισμός - τζαμιά). Τα θρησκευτικά μνημεία ξεχωρίζουν για την ιστορία τους, την αρχιτεκτονική τους και τους θρύλους που τα συνοδεύουν στο χρόνο, αλλά και για όσα συμβολίζουν στη θρησκεία και τον πολιτισμό των λαών.

6

Κεφάλαιο 5. Από πολιτισμό σε πολιτισμό

Η Αριάδνη είχε την ευκαιρία το καλοκαίρι να ταξιδέψει με τους γονείς της σε δυο χώρες της Ευρώπης. Βρήκε πολλές ομοιότητες και διαφορές με την Ελλάδα και τις διηγήθηκε στους συμμαθητές της. Τι μπορεί να τους διηγήθηκε;

Συγκρίνουμε

1

Συγκρίνουμε κτίρια

Παρθενώνας

Τζέφερσον Μεμόριαλ, Ουάσιγκτον

Συγκρίνουμε αγάλματα

αρχαίο ελληνικό
άγαλμα

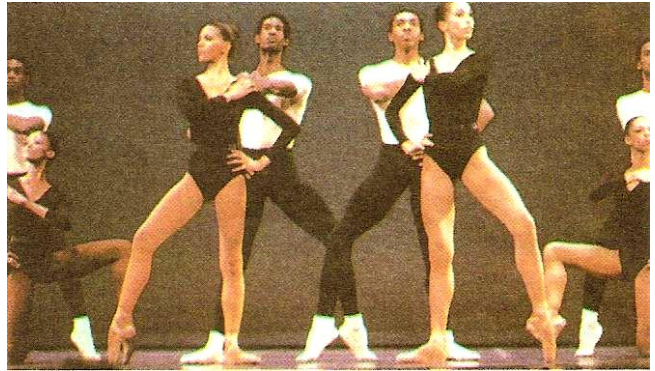
ρωμαϊκό
άγαλμα

Συγκρίνουμε χορούς

κλασικό μπαλέτο

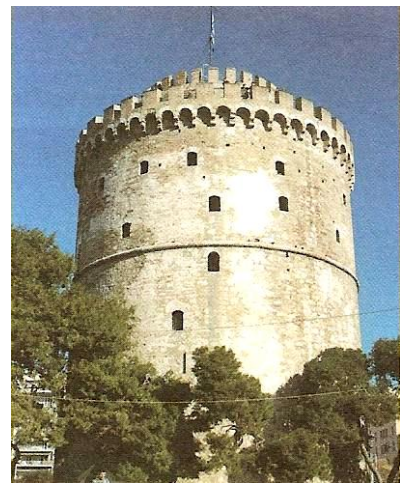
μοντέρνος χορός

Συγκρίνουμε πύργους

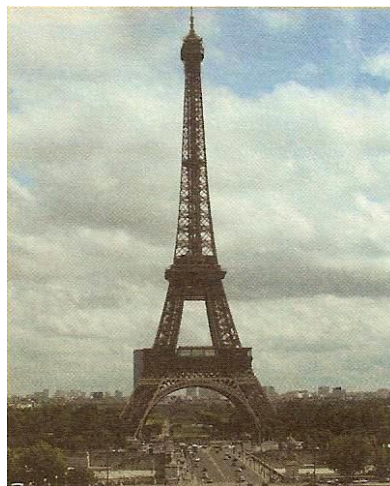

**Ο Πύργος
της Πίζας**

**Ο Λευκός
Πύργος**

**Ο Πύργος
του Άιφελ**

Συγκρίνουμε μουσικούς και μουσικά όργανα

**Μουσικοί
στην Ελλάδα**

**Μουσικοί
στην Ιταλία**

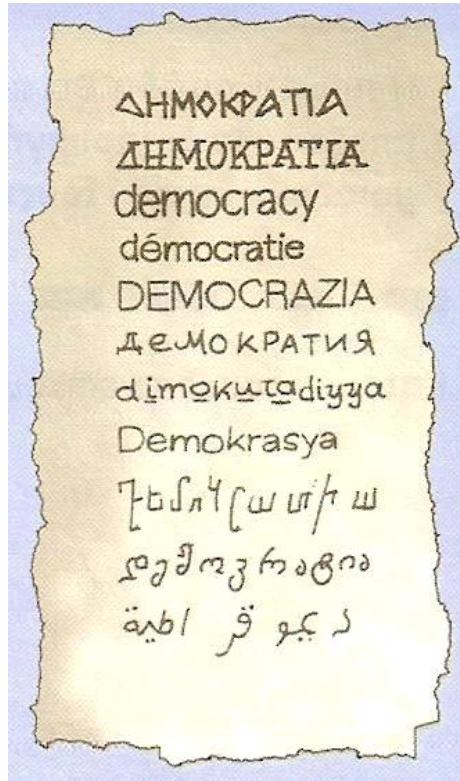

**Μουσικοί
στη Μογγολία**

**Μουσικοί
στη Σκωτία**

Συγκρίνουμε γλώσσες

Εκφράζουμε τις απόψεις μας

2

Το πρώτο
τυπογραφικό
μηχάνημα στη
χώρα μας
(Ιστορικό Μουσείο,
Αθήνα)

**Μια από τις
πρώτες συσκευές
τηλεφώνου
(Μουσείο ΟΤΕ)**

✓ Μπορούμε να φανταστούμε πώς θα ήταν ο κόσμος σήμερα, αν δεν είχαν γίνει αυτές οι εφευρέσεις; Υποστηρίζουμε με επιχειρήματα τις απόψεις μας.

Συζητούμε

3

Χωριζόμαστε σε δύο ομάδες για να πάρουμε μέρος σε μια συζήτηση με θέμα αν τα δημιουργήματα των λαών μοιάζουν ή διαφέρουν μεταξύ τους.

A

Η πρώτη ομάδα θα υποστηρίξει
την άποψη:
«Τα δημιουργήματα των λαών
μοιάζουν μεταξύ τους».

B

Η δεύτερη ομάδα θα υποστηρίξει
την άποψη:
«Τα δημιουργήματα των λαών
διαφέρουν μεταξύ τους».

Καταγράφουμε τα επιχειρήματά μας
και τα υποστηρίζουμε στη
συζήτηση.

Ταξιδεύουμε και σε άλλους πολιτισμούς!

4

Θα ήθελε κάποιος από εμάς να πει κάτι στην τάξη για τον πολιτισμό μιας χώρας που γνωρίζει ή που έχει επισκεφθεί;

Αίγυπτος

Ινδία

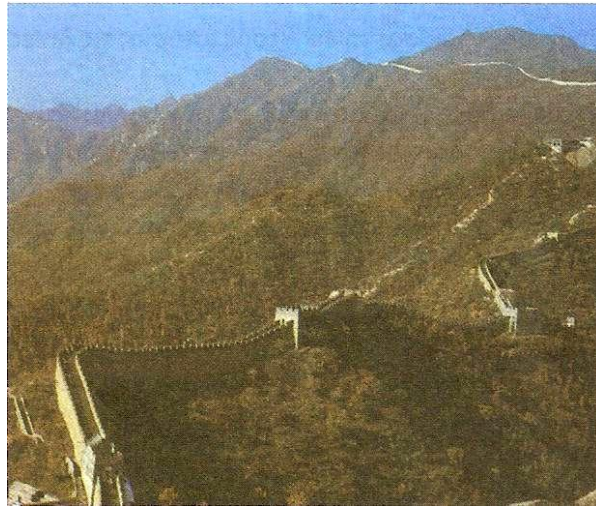

Μεξικό

Αυστραλία

Κίνα

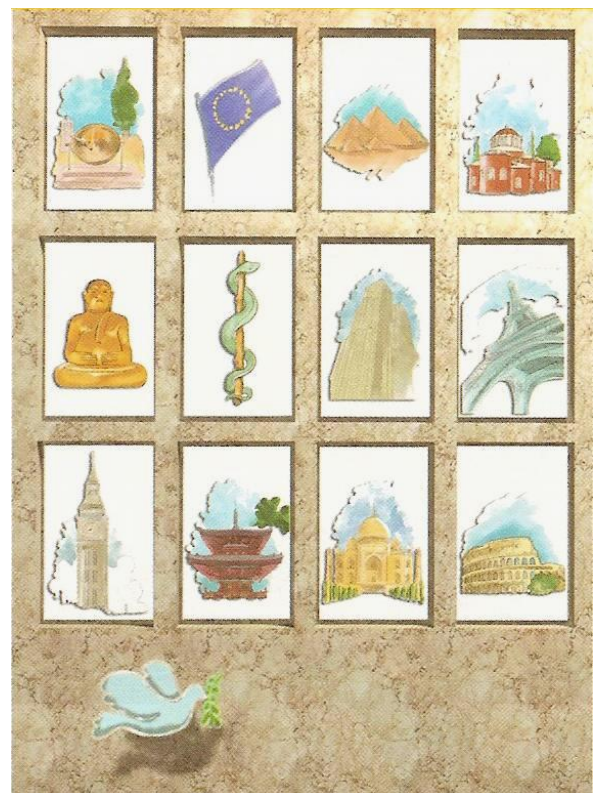

« Ένα βήμα πιο πέρα »

5

✓ Ποιον από τους πολιτισμούς του κόσμου θα θέλαμε να γνωρίσουμε καλύτερα; Πού θα ψάξουμε; Ποιον θα ρωτήσουμε; Σχεδιάζουμε τα βήματά μας.

Αξίζει να διαβάσουμε

Όλοι οι λαοί έχουν τη δική τους γλώσσα, τη δική τους ιστορία, τις δικές τους συνήθειες, δηλαδή το δικό τους πολιτισμό.

Συνεχώς ο κάθε πολιτισμός επηρεάζεται από τους άλλους, αλλά και τους επηρεάζει.

Αυτό συμβαίνει διότι οι άνθρωποι επικοινωνούν μεταξύ τους με διάφορους τρόπους. Για παράδειγμα, επικοινωνούν με το εμπόριο, τα ταξίδια, την τηλεόραση, το διαδίκτυο. Έτσι γνωρίζουν άλλους πολιτισμούς που επηρεάζουν τις συνήθειες της καθημερινής ζωής, τη γλώσσα, τις τέχνες, κ.λπ., δηλαδή τον πολιτισμό τους.

7

8

» » »

Κεφάλαιο 6. Αθλητισμός και πολιτισμός

Εσένα ποιο
άθλημα
σου αρέσει;
Ασχολείσαι
με κάποιο;

Συζητούμε

1

- ✓ Παρατηρούμε τις εικόνες.
- ✓ Συζητούμε για τα διάφορα αθλήματα και τον αθλητισμό.
- ✓ Διαβάζουμε και συζητούμε τις λέξεις που έχουν σχέση με τον αθλητισμό.
- ✓ Βρίσκουμε και γράφουμε κι άλλες σχετικές λέξεις.

έπαθλο

γερό σώμα, άμιλλα, αγώνας, υγεία,
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ...

Ερευνούμε

Ερευνούμε - Συζητούμε –
Καταγράφουμε

2

Κάθε ομάδα μελετάει ένα από τα παρακάτω θέματα και παρουσιάζει την εργασία της στην τάξη:

9*

✓ Καταγράφουμε αθλήματα που γνωρίζουμε. Τα ταξινομούμε σε ομαδικά και ατομικά.

✓ Καταγράφουμε αθλήματα που γίνονται σε ειδικούς χώρους (γήπεδα, στάδια, κολυμβητήρια κ.λπ.) και άλλα που γίνονται στη φύση (βουνό, θάλασσα, ποτάμια κ.λπ.).

✓ Επιλέγουμε ένα άθλημα και συζητούμε γι' αυτό. (Σε ποιο χώρο γίνεται; Ποια μέσα χρειάζονται; Ποιοι είναι οι βασικοί κανόνες του; Γνωρίζουμε κάποιον αθλητή που ασχολείται με αυτό;)

✓ Συζητούμε για μεγάλες αθλητικές εκδηλώσεις παλιά και σήμερα, στη χώρα μας και σε άλλες χώρες.

✓ Υποστηρίζουμε με επιχειρήματα την άποψη: «Αξίζει να αθλούμαστε».

Πολλοί ασχολούνται με τον αθλητισμό

3

ΜΟΥ ΑΡΕΣΕΙ Ο ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ!

Κι εμένα, γι' αυτό αθλούμαι!

Νίκος Κακλαμανάκης, ολυμπιονίκης

- **Με ποιους τρόπους μπορεί κάποιος να ασχολείται με τον αθλητισμό;**
- **Φανταζόμαστε πώς περνάει τη μέρα του ένας πρωταθλητής.**
- **Ποιους αθλητές του τόπου μας γνωρίζουμε;**

« Η δική μας ερώτηση »

4

Παίρνουμε συνέντευξη από έναν πρωταθλητή. Τι θα θέλαμε να τον ρωτήσουμε; Κάθε ομάδα ας ετοιμάσει τις ερωτήσεις της.

Εκφράζουμε τις απόψεις μας

5

- Διαβάζουμε τα κείμενα στην επόμενη σελίδα.
- Συζητούμε ποιες ωφέλειες για την πόλη της αρχαίας Αθήνας εννοούσε ο Σόλων.
- Πώς συνδέεται ο αθλητισμός με τον πολιτισμό;

«Αναγκάζουμε τους πολίτες να ασκούν το σώμα τους όχι μόνο για τους αγώνες, για να μπορούν να κερδίζουν έπαθλα, γιατί μόνο λίγοι από αυτούς φτάνουν ως αυτά, αλλά γιατί περιμένουμε πολύ μεγαλύτερη ωφέλεια για την πόλη και γι' αυτούς τους ίδιους.»

**Σόλων ο Αθηναίος
(640π.Χ.- 560π.Χ.)**

«Σκοπός του αθλητισμού είναι να συνεισφέρει στο χτίσιμο ενός ειρηνικού και καλύτερου κόσμου εκπαιδεύοντας τους νέους χωρίς καμιά διάκριση, με σωστό συναγωνισμό, φιλία και αδελφосύνη.»

**Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή
1992**

ΑΘΛΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΝΤΡΟΠΗΣ!

«Επεισόδια σημειώθηκαν πάλι στο χθεσινό αγώνα μεταξύ φανατικών οπαδών των ομάδων...»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: Πώς ένα μεγάλο έργο κλάζει τη ζωή μας διδασκαλός σπουδάζει. Διακρίνουν οι μεθόδους βλαπτικές και αρνητικές συνήθειες από την καλή σπουδή των μεγάλων έργων. Ναι η θα μιλήσουμε:

Το μεγάλο έργο στη ζωή μας και στο φυσικό περιβάλλον προσφέρουν οφέλη αλλά δημιουργούν και προβλήματα. Σε μια σελίδα:

Μέγιστο άρθρο αναμετρώντας σε διάστημα με τη ζωή. Το Υπουργείο Δημοσίων Έργων αποφασίζει την διεύρυνση νέου περιφερειακού αυτοκινητόδρομου με την κατασκευή σήραγγας στην περιοχή ...

Μέγιστο δυο καρτέλες με να υπέρ και να κατά. Υπάρχει ανάγκη να κινηθεί; Ποιος θα εξυπηρετεί; Ποιοι θα εργάζονται εκεί; Πώς θα βοηθήσει στην ανάπτυξη της γύρω περιοχής; Πώς θα διασφαλίσει τη μετακίνηση των ανθρώπων και τις μεταφορές των προϊόντων; Πάλο.

Κατά Πόσο θα κοστίσει; Πόσο θα επηρεάσει το φυσικό περιβάλλον; Τι θα γίνουν τα βίαια και τα φυτά που υπάρχουν εκεί; Πώς θα κλάζει το μεγάλο έργο τη ζωή των κατοίκων της περιοχής;

Στις κοπέ θα κινηθούν ης αρνητικές επιπτώσεις του μεγάλου έργου στην ζωή των κατοίκων της περιοχής (απαλλοτρίωση, ημερομίσθια κ.ά.) και στο φυσικό περιβάλλον (δέντρα, πεύκα και θηρία, οικολογία, γεωμορφολογία κ.ά.)

Μέγιστο όπως σελίδα 21 δόγματος το κ λ ι τ ι σ μ ο υ Β α ν ι δ ε κ Επηρεαστικότητα: Η ομάδα μας συνειδητεί τη σύζηση; βάζει τους κανόνες, είναι το λόγο, τα παρέραι τε βασικά τηρημένα.

Οι ομάδες μας υποστηρίζουν. Το περιφερειακό αυτοκινητόδρομο θα δημιουργήσει προβλήματα στην περιοχή. Ένα μεγάλο έργο κλάζει τους ανθρώπους αλλά δημιουργεί και προβλήματα. Σε μια σελίδα:

Μέγιστο άρθρο αναμετρώντας σε διάστημα με τη ζωή. Το Υπουργείο Δημοσίων Έργων αποφασίζει την διεύρυνση περιφερειακού αυτοκινητόδρομου με την κατασκευή σήραγγας στην περιοχή ...

εργάζονται πολλοί άνθρωποι σε αυτό και η γύρω περιοχή αποκτά ζωή. Όμως αρκετοί άνθρωποι υποχθόνια από το θόρυβο και την αεροπνοπλοία ενώ για την κατάσταση του χρησιμοποιούνται πολλές εκτάσεις από το φυσικό περιβάλλον. (δέντρα, κήποι, κολιβάριες κ.ά.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: Πώς ένα μεγάλο έργο κλάζει τη ζωή μας διδασκαλός σπουδάζει. Διακρίνουν οι μεθόδους βλαπτικές και αρνητικές συνήθειες από την καλή σπουδή των μεγάλων έργων. Ναι η θα μιλήσουμε:

Ποιοι θα εργάζονται σε αυτό; Πώς θα βοηθήσει στην ανάπτυξη της γύρω περιοχής; Πώς θα διασφαλίσει τη μετακίνηση των ανθρώπων και τις μεταφορές των προϊόντων; Πάλο.

Κατά Πόσο θα κοστίσει; Πόσο θα επηρεάσει το φυσικό περιβάλλον; Τι θα γίνουν τα βίαια και τα φυτά που υπάρχουν εκεί; Πώς θα κλάζει το μεγάλο έργο τη ζωή των κατοίκων της περιοχής;

Οι ομάδες μας υποστηρίζουν. Το περιφερειακό αυτοκινητόδρομο θα δημιουργήσει προβλήματα στην περιοχή. Ένα μεγάλο έργο κλάζει τους ανθρώπους αλλά δημιουργεί και προβλήματα. Σε μια σελίδα:

Μέγιστο άρθρο αναμετρώντας σε διάστημα με τη ζωή. Το Υπουργείο Δημοσίων Έργων αποφασίζει την διεύρυνση περιφερειακού αυτοκινητόδρομου με την κατασκευή σήραγγας στην περιοχή ...

Μέγιστο δυο καρτέλες με να υπέρ και να κατά. Υπάρχει ανάγκη να κινηθεί; Ποιος θα εξυπηρετεί; Ποιοι θα εργάζονται εκεί; Πώς θα βοηθήσει στην ανάπτυξη της γύρω περιοχής; Πώς θα διασφαλίσει τη μετακίνηση των ανθρώπων και τις μεταφορές των προϊόντων; Πάλο.

Κατά Πόσο θα κοστίσει; Πόσο θα επηρεάσει το φυσικό περιβάλλον; Τι θα γίνουν τα βίαια και τα φυτά που υπάρχουν εκεί; Πώς θα κλάζει το μεγάλο έργο τη ζωή των κατοίκων της περιοχής;

Στις κοπέ θα κινηθούν ης αρνητικές επιπτώσεις του μεγάλου έργου στην ζωή των κατοίκων της περιοχής (απαλλοτρίωση, ημερομίσθια κ.ά.) και στο φυσικό περιβάλλον (δέντρα, πεύκα και θηρία, οικολογία, γεωμορφολογία κ.ά.)

Μέγιστο όπως σελίδα 21 δόγματος το κ λ ι τ ι σ μ ο υ Β α ν ι δ ε κ Επηρεαστικότητα: Η ομάδα μας συνειδητεί τη σύζηση; βάζει τους κανόνες, είναι το λόγο, τα παρέραι τε βασικά τηρημένα.

Οι ομάδες μας υποστηρίζουν. Το περιφερειακό αυτοκινητόδρομο θα δημιουργήσει προβλήματα στην περιοχή. Ένα μεγάλο έργο κλάζει τους ανθρώπους αλλά δημιουργεί και προβλήματα. Σε μια σελίδα:

Μέγιστο άρθρο αναμετρώντας σε διάστημα με τη ζωή. Το Υπουργείο Δημοσίων Έργων αποφασίζει την διεύρυνση περιφερειακού αυτοκινητόδρομου με την κατασκευή σήραγγας στην περιοχή ...

✓ Γιατί υπάρχει βία σε αθλητικούς αγώνες;

✓ Πώς μπορούμε να υποστηρίξουμε την ομάδα μας χωρίς να είμαστε φανατικοί οπαδοί;

« Ένα βήμα πιο πέρα »

7

Έπαθλα (βραβεία) αθλητικών αγώνων άλλοτε και τώρα. Πού θα ψάξουμε; Ποιον θα ρωτήσουμε; Σχεδιάζουμε τα βήματά μας.

Αξίζει να διαβάσουμε

Αθλούμαστε όταν συμμετέχουμε σε αγωνίσματα, ατομικά ή ομαδικά. Με την άθληση κάνουμε γερό σώμα, ψυχαγωγούμαστε, αποκτούμε φίλους, συναγωνιζόμαστε με στόχο τη νίκη, μαθαίνουμε να χάνουμε και να κερδίζουμε, να ακολουθούμε κανόνες και να σεβόμαστε τους συναθλητές μας.

Όλοι μπορούμε να ασχολούμαστε με τον αθλητισμό. Εκείνοι όμως που αθλούνται συστηματικά, ξεχωρίζουν σε μεγάλους αγώνες, παίρνουν βραβεία και εκπροσωπούν τον τόπο τους είναι οι πρωταθλητές.

Στις μεγάλες αθλητικές διοργανώσεις συναντιούνται αθλητές από

διαφορετικές χώρες, γίνονται φίλοι, επικοινωνούν, ανταλλάσσουν ιδέες και γνωρίζουν ο ένας τον πολιτισμό του άλλου.

Τους αθλητικούς αγώνες παρακολουθούν οι φίλαθλοι, δηλαδή οι άνθρωποι που αγαπούν κάποιο άθλημα. Όταν τα αθλήματα είναι ομαδικά, όπως το ποδόσφαιρο, οι φίλαθλοι που υποστηρίζουν κάποια ομάδα λέγονται οπαδοί της. Αυτοί που δημιουργούν επεισόδια μέσα και έξω από τους αθλητικούς χώρους, δεν είναι καλοί οπαδοί, γιατί οι πράξεις τους δε βοηθούν την ομάδα τους. Ξεχνούν ότι ο αθλητισμός είναι πολιτισμός.

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΛΑΩΝ

1,2,3,4,5,6,...

Αξίζει να διαβάσουμε...
Και να συμπληρώσουμε

Πολιτισμός είναι όλα όσα έχουμε δημιουργήσει οι άνθρωποι από τότε που υπάρχουμε στη γη. Είναι η γλώσσα, η γραφή, οι επιστήμες, οι τέχνες, η τεχνολογία, τα έθιμα, οι παραδόσεις, οι θρησκείες κ.ά. Είναι ο αθλητισμός, που δίνει την ευκαιρία να συναντιούνται άνθρωποι απ' όλον τον κόσμο και

Μερικά από τα δημιουργήματα
αυτά ξεχωρίζουν και γίνονται
σύμβολα, γνωστά σ' όλο τον κόσμο

.....
.....
.....

..... Μπορούμε να αναφέρουμε
μερικά;

Από την αρχαιότητα μέχρι
σήμερα λαοί με διαφορετική
ιστορία και πολιτισμό μαθαίνουμε
να ζούμε μαζί. Έτσι, γνωρίζοντας
όλο και περισσότερα για τους
άλλους και ανταλλάσσοντας ιδέες,
δημιουργούμε καθημερινά το
σημερινό πολιτισμό και βάζουμε τις
βάσεις για τον πολιτισμό του
μέλλοντος. Και το ταξίδι του
πολιτισμού δεν τελειώνει ποτέ...

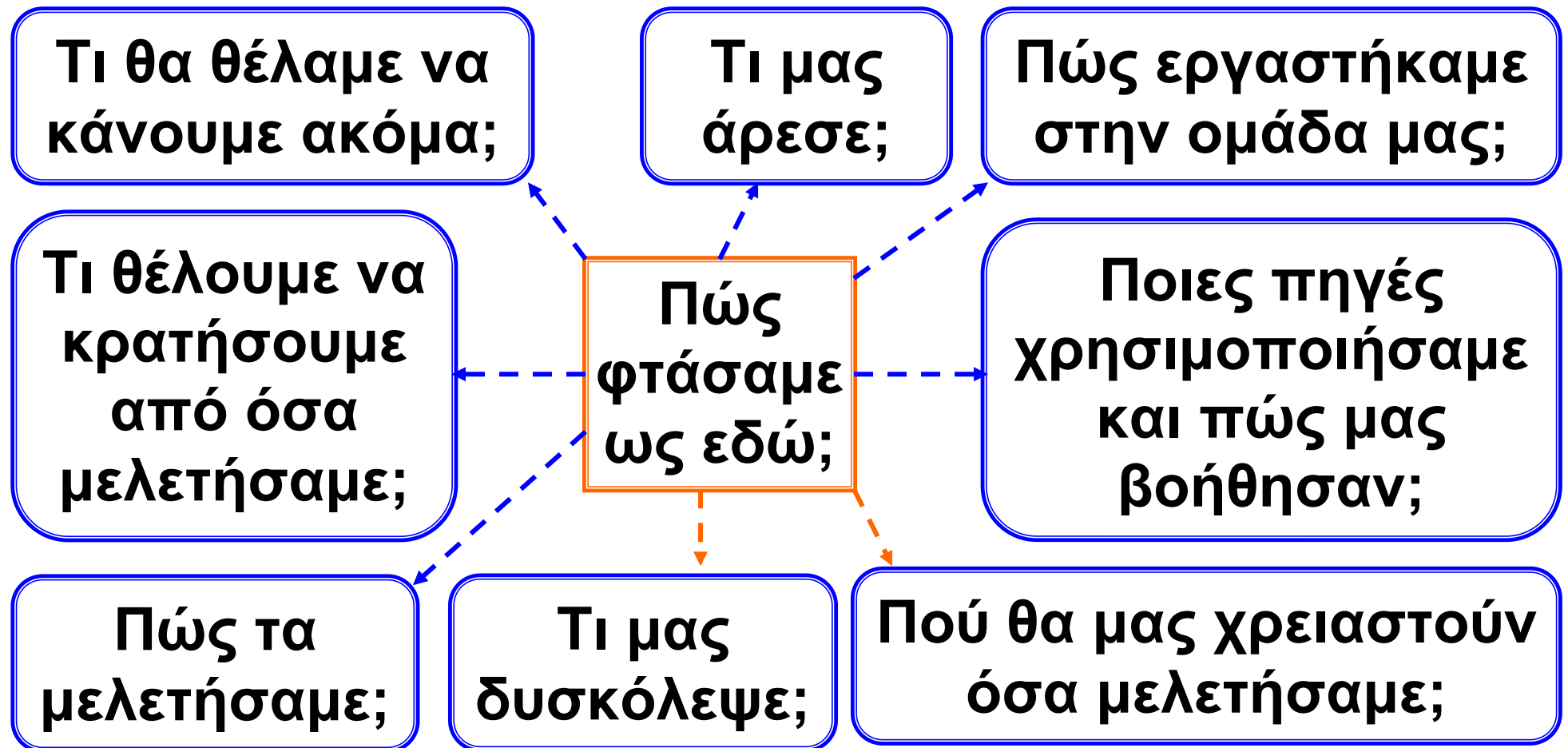
Βασικό λεξιλόγιο

λαός, πολιτισμός, σύμβολο,
γλώσσα, μνημείο, τέχνη,
ζωγραφική, μουσική, χορός,
θέατρο, ποίηση, αρχιτεκτονική,
φιλοσοφία, επιστήμη, τεχνολογία,
παράδοση, έθιμα, συνήθειες,
μύθοι, θρύλοι, δημοτικό τραγούδι,
λαϊκή τέχνη, πανηγύρι, θρησκεία,
μουσείο, επικοινωνία,
αθλητισμός, έπαθλο,
πρωταθλητής, οπαδός, φίλαθλος,
βία, φανατισμός

Ο μίτος της Αριάδνης

**Πάμε στην επόμενη σελίδα
στο «χάρτη» με τις λέξεις και
συμπληρώνουμε ό,τι νομίζουμε
πως χρειάζεται.**

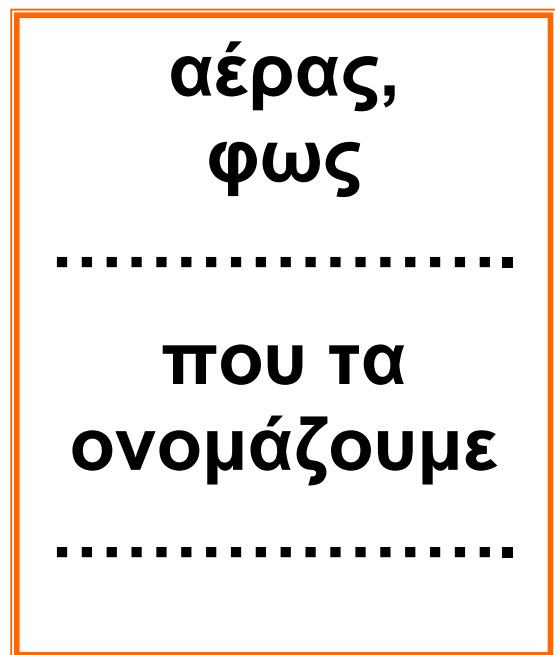
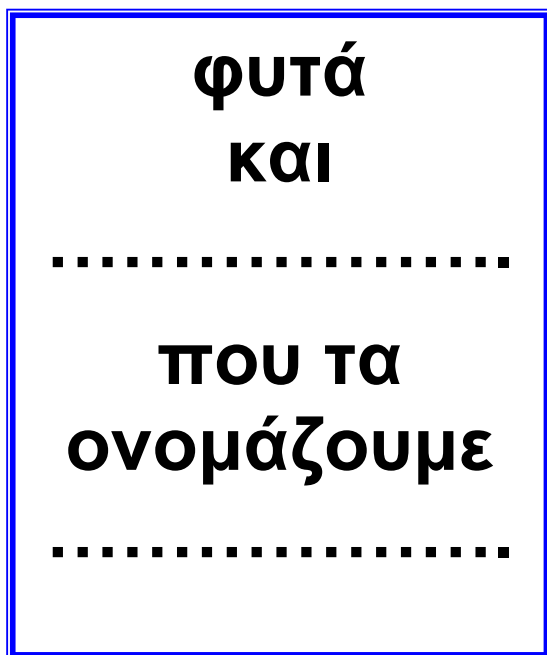
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗΣ » » »

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Η ΦΥΣΗ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΜΑΣ (Φυσικό περιβάλλον και Προστασία)

Ένας «χάρτης» από λέξεις

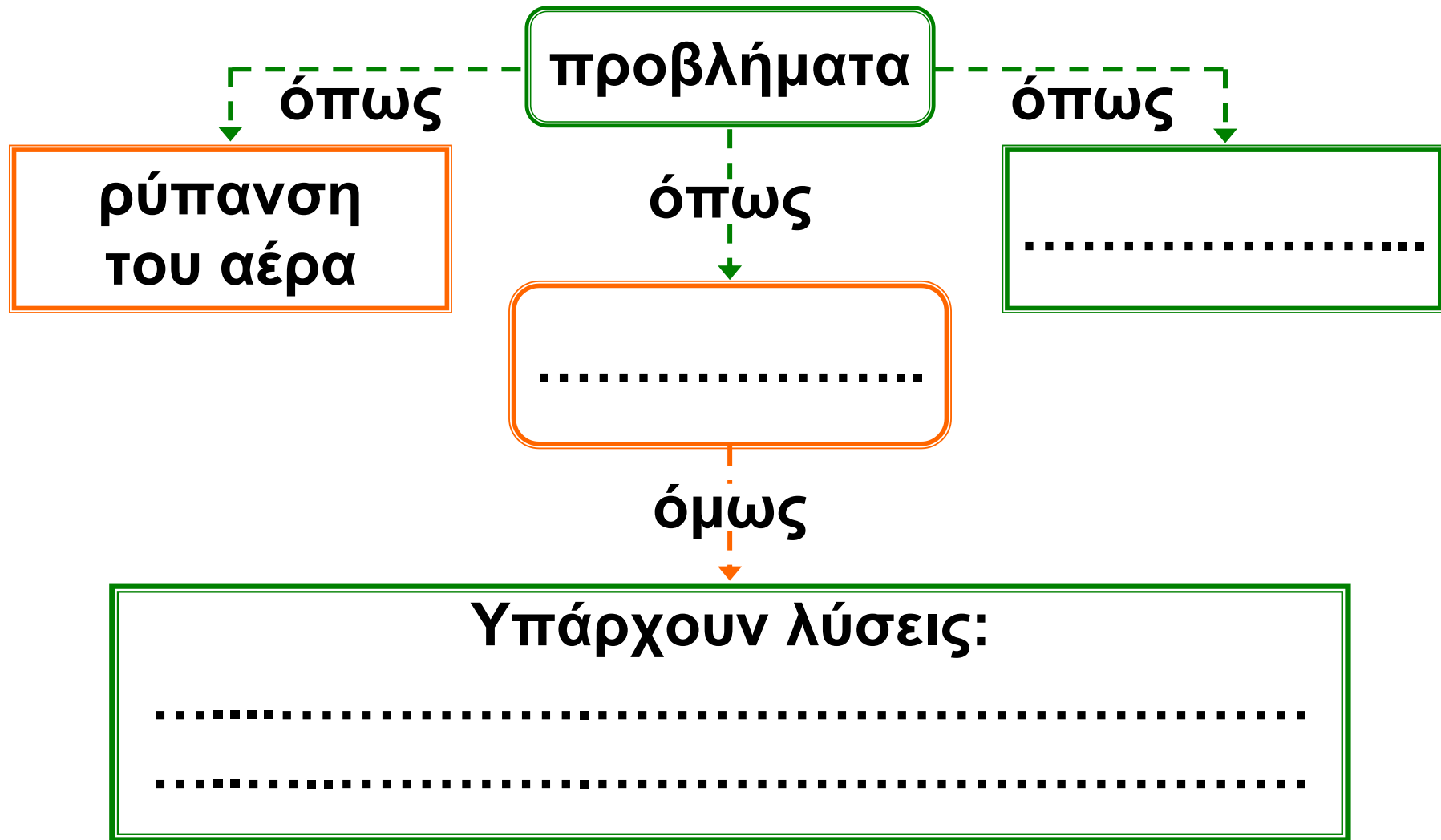

ζουν

υπάρχουν

ΣΤΗ ΦΥΣΗ

οι άνθρωποι δημιουργούμε

**Ενημερωνόμαστε, ενδιαφερόμαστε
και προστατεύουμε το περιβάλλον!**

Κεφάλαιο 1. Οικοσυστήματα της Ελλάδας

- ✓ Ποια ζώα και ποια φυτά ζουν σ' αυτό το περιβάλλον;
- ✓ Υπάρχουν ζώα και φυτά που δεν μπορούν να ζήσουν σ' αυτό;

Ποταμός Αλφειός

Εκφράζουμε τις απόψεις μας

1

Οι εικόνες στις επόμενες σελίδες παρουσιάζουν τέσσερα διαφορετικά οικοσυστήματα της Ελλάδας.

- ✓ **Αναζητούμε στο λεξικό τις σημασίες των λέξεων οίκος, σύστημα και οικοσύστημα. Συζητούμε για τη σημασία της λέξης οικοσύστημα.**
- ✓ **Τι χρειάζονται τα ζώα και τα φυτά για να ζουν και να αναπτύσσονται σε ένα οικοσύστημα;**
- ✓ **Παρατηρούμε τις εικόνες του ορεινού οικοσυστήματος και καταγράφουμε στο σημειωματάριό μας σε μια στήλη ό,τι έχει ζωή και σε μια άλλη ό,τι δεν έχει.**

Ορεινό οικοσύστημα

Θαλάσσιο οικοσύστημα

Πεδινό οικοσύστημα

Οικοσύστημα της πόλης

Όλα τα φυτά, τα ζώα ενός τόπου και όλα όσα δεν έχουν ζωή, καθώς και οι σχέσεις μεταξύ τους αποτελούν ένα οικοσύστημα.

Στοιχεία του οικοσυστήματος:

ζώα, φυτά, φως, αέρας, έδαφος, νερό, κ.ά.

Ερευνούμε

Ερευνούμε - Συζητούμε –
Καταγράφουμε

2

Επιλέγουμε και μελετάμε ένα από τα οικοσυστήματα που παρουσιάζονται στις προηγούμενες εικόνες του κεφαλαίου. Αναζητούμε και σε άλλες πηγές στοιχεία για το οικοσύστημα που επιλέξαμε.

Βήμα 1ο: Καταγράφουμε
στον παρακάτω πίνακα στοιχεία
του οικοσυστήματος αυτού.

Το οικοσύστημα που μελετάμε:

.....

**Ζώα που ανήκουν
στο οικοσύστημα (έμβια)**

.....

.....

.....

**Φυτά που ανήκουν
στο οικοσύστημα (έμβια)**

.....

.....

.....

**Ανήκουν στο οικοσύστημα
και δεν έχουν ζωή (άβια)**

φως, ...

.....

.....

Βήμα 2ο: Συζητούμε για τις σχέσεις που έχουν μεταξύ τους τα φυτά και τα ζώα (έμβια) και άλλα στοιχεία του οικοσυστήματος που δεν έχουν ζωή (άβια).

Φτιάχνουμε προτάσεις για τις σχέσεις αυτές και κυκλώνουμε σε κάθε πρόταση λέξεις που δηλώνουν στοιχεία του οικοσυστήματος.

Τέλος, υπογραμμίζουμε τις λέξεις που εκφράζουν τη σχέση αυτή, π.χ.

Τα ψάρια δεν μπορούν να ζήσουν έξω από το νερό.

Ο ασβός φτιάχνει τη φωλιά του στο έδαφος.

Βήμα 3ο: Συζητούμε, για τις τροφικές αλυσίδες.

Κατασκευάζουμε τροφικές αλυσίδες του οικοσυστήματος που μελετούμε.

Βήμα 4ο: Καταγράφουμε ανθρώπινες δραστηριότητες που γίνονται στο οικοσύστημα που μελετούμε.

Με ποιους τρόπους οι δραστηριότητες αυτές θα μπορούσαν να «σπάσουν» κάποια τροφική αλυσίδα που κατασκευάσαμε;

✓ Ανακοινώνουμε την εργασία μας στην τάξη.

Αξίζει να διαβάσουμε

Οικοσύστημα ονομάζουμε όλα τα φυτά, όλα τα ζώα ενός τόπου, τα στοιχεία του τόπου που δεν έχουν ζωή, καθώς και τις σχέσεις μεταξύ τους. Έμμεσα στοιχεία του οικοσυστήματος είναι τα ζώα, τα φυτά, αλλά και κάποιοι, μικροί κυρίως, οργανισμοί, που βοηθούν στην αποσύνθεση των φυτών και των ζώων. Το νερό, το έδαφος, ο αέρας, το φως του ήλιου, το πόσο κρύος ή ζεστός είναι ο τόπος είναι τα άβια στοιχεία του οικοσυστήματος. Τα οικοσυστήματα μπορεί να είναι μεγάλα όσο ένας ωκεανός, πιο μικρά όσο ένα δάσος στο γειτονικό μας βουνό, αλλά και πολύ

μικρότερα, όπως ένα δέντρο ή μια περιοχή κάτω από μια πέτρα.

Τα στοιχεία του οικοσυστήματος έχουν μεταξύ τους πολλές σχέσεις. Μια σημαντική σχέση που έχουν τα φυτά και τα ζώα είναι ότι το ένα αποτελεί τροφή για το άλλο. Έτσι, στο οικοσύστημα σχηματίζονται τροφικές αλυσίδες. Αν ένα είδος ζώου ή φυτού ελαττωθεί ή εξαφανιστεί, κάποια άλλα είδη που τρέφονται με αυτό δεν μπορούν πια να βρουν τροφή και η ισορροπία του οικοσυστήματος διαταράσσεται. Για παράδειγμα, αν οι ψαράδες μιας λιμνοθάλασσας πιάσουν πάρα πολλά χέλια, τα θαλασσοπούλια που τρέφονται μ' αυτά σιγά σιγά θα εξαφανιστούν, επειδή δε θα βρίσκουν τροφή. Επειδή δε θα υπάρχουν πια πολλά χέλια στη λίμνη, τα φυτά της

λιμνοθάλασσας, που ήταν η τροφή των χελιών, θα γεμίσουν όλη τη λίμνη. Έτσι, σιγά σιγά το οικοσύστημα της λιμνοθάλασσας θα διαταραχθεί. Αυτό είναι ένα πρόβλημα στο περιβάλλον.

Υπάρχουν πολλές αιτίες από τις οποίες διαταράσσεται η ισορροπία ενός οικοσυστήματος, όπως η ξηρασία ή μια πλημμύρα. Η σημαντικότερη όμως αιτία είναι οι δραστηριότητες των ανθρώπων. Κάποιες από αυτές είναι...

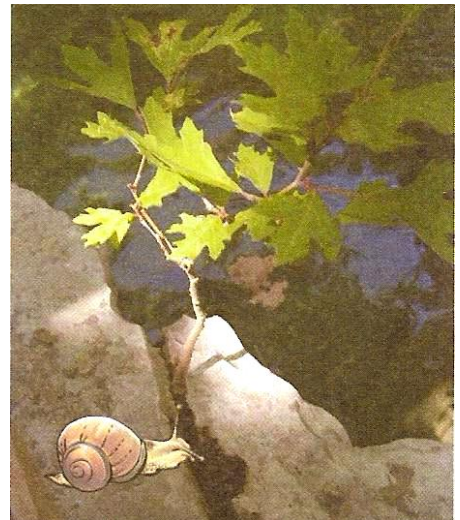

Κεφάλαιο 2. Οικοσυστήματα του τόπου μας

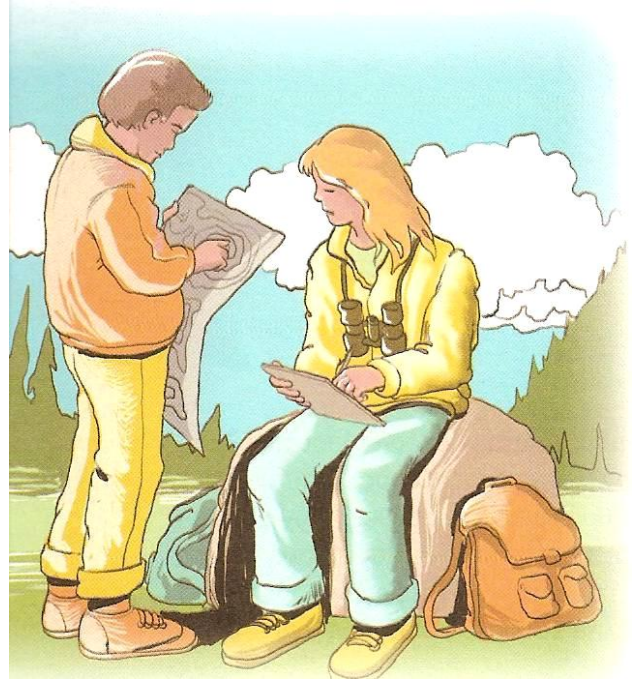
Σκεφτήκαμε ποτέ ότι τα μέρη που παίζουμε, τα μέρη που κάνουμε τις εκδρομές μας... τα μέρη του τόπου μας, δηλαδή, είναι οικοσυστήματα; Γνωρίζουμε κάποια στοιχεία των οικοσυστημάτων αυτών;

**Πέτρα, νερό,
πλάτανος, σαλιγκάρι:
ένας «μικρός κόσμος»**

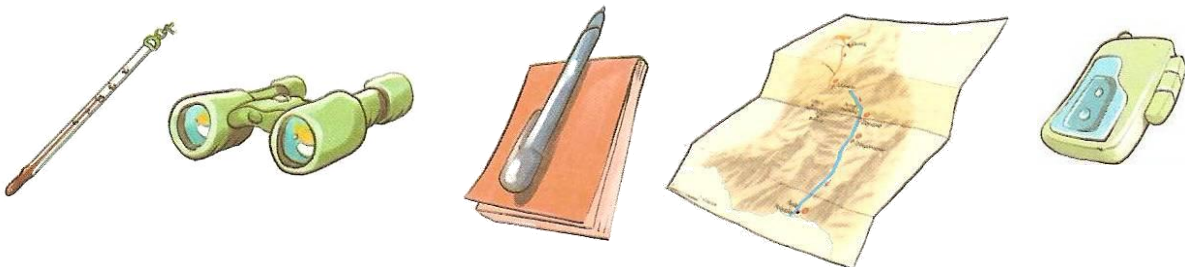
Για να μελετήσουμε ένα οικοσύστημα εντοπίζουμε και καταγράφουμε όλα τα στοιχεία του, έμβια και άβια.

Μελετάμε τις σχέσεις που έχουν τα έμβια μεταξύ τους, δηλαδή τις τροφικές αλυσίδες, καθώς και τις σχέσεις τους με τα άβια (έδαφος, νερό, φως κ.ά.). Για να γίνει αυτό, επισκεπτόμαστε το οικοσύστημα και κάνουμε την έρευνά μας. Με άλλα λόγια, κάνουμε «έρευνα στο πεδίο».

Θα χρειαστούμε

γάντια μιας χρήσης, μεγεθυντικό φακό, θερμομότρο, κασετόφωνο, σημειωματάριο, μολύβια, χάρτη, κυάλια και μετροταινία

Ερευνούμε

Ερευνούμε - Συζητούμε – Καταγράφουμε

1

Ας κάνουμε τη δική μας έρευνα στο πεδίο

Επιλέγουμε το οικοσύστημα που θα επισκεφθούμε. Αυτό μπορεί να είναι: ένα πάρκο, ένα δάσος, μια παραλία, μία λίμνη κ.ά. Παίρνουμε μαζί μας τα απαραίτητα και ξεκινάμε... Αφού φθάσουμε στην περιοχή, προχωρούμε κατά μήκος μιας ευθείας γραμμής 20 μέτρων περίπου μέσα στο οικοσύστημα που θα μελετήσουμε. Οι ομάδες θα εργαστούμε αριστερά και δεξιά της γραμμής αυτής και αναλαμβάνουμε να μελετήσουμε τα παρακάτω:

A

Φτιάχνουμε στο σημειωματάριό μας ένα σχέδιο της περιοχής.

B

Παρατηρούμε και καταγράφουμε σ' αυτό τα στοιχεία του οικοσυστήματος που δεν έχουν ζωή. Μετράμε τη θερμοκρασία του αέρα και του εδάφους.

Γ

Μετράμε με τη μετροταινία και σημαδεύουμε ένα τετράγωνο με πλευρά 5 μέτρα. Παρατηρούμε, αναγνωρίζουμε και καταγράφουμε τα φυτά (δέντρα, θάμνους, πόες) που υπάρχουν μέσα σ' αυτό.

Ερευνούμε στο τετράγωνο προ-προσεκτικά, ώστε να ανακαλύψουμε όσα μπορούμε περισσότερα ζώα ή ίχνη ζώων. Στη συνέχεια κοιτάζουμε γύρω μας και ακούμε προσεκτικά, για να εντοπίσουμε και άλλα ζώα. Συζητούμε και καταγράφουμε τα ζώα που εντοπίσαμε.

Καταγράφουμε τις δραστηριότητες των ανθρώπων σε αυτό το οικοσύστημα.

Παρουσιάζουμε

2

Ανακοινώνουμε τα αποτελέσματα της έρευνάς μας.

- ✓ Συζητούμε για τις σχέσεις των έμβιων και των άβιων στοιχείων του οικοσυστήματος.
- ✓ Κατασκευάζουμε τροφικές αλυσίδες με τα ζώα και τα φυτά που καταγράψαμε.
- ✓ Συζητούμε πώς οι ανθρώπινες δραστηριότητες που καταγράψαμε επηρεάζουν το οικοσύστημα.

« Ένα βήμα πιο πέρα »

3

**Οικοσυστήματα του νομού μας.
Τι αναζητούμε; Πού θα
ερευνήσουμε; Ποιον θα ρωτήσουμε;
Σχεδιάζουμε τα βήματά μας.**

3

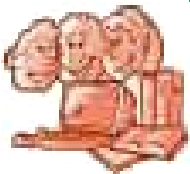
Κεφάλαιο 3. Σπονδυλωτά και ασπόνδυλα ζώα

*Χταπόδι: Πόδια
έχει... σίγουρα,
και είναι οχτώ.
Σπονδυλική στήλη
έχει;*

Ερευνούμε

Ερευνούμε - Συζητούμε –
Καταγράφουμε

1

Υλικά: ψάρι, γάντια μιας χρήσης,
μεγεθυντικός φακός

Τα ζώα μπορούμε να τα
ταξινομήσουμε σε δύο ομάδες, στα
σπονδυλωτά και στα ασπόνδυλα.

A. Αναζητούμε στο λεξικό τι
σημαίνουν οι λέξεις αυτές.

B. Έχουμε στη διάθεσή μας ένα ψάρι, γάντια μιας χρήσης κι ένα μεγεθυντικό φακό. Ο δάσκαλός μας το ανοίγει όπως φαίνεται στην εικόνα.

- ✓ Παρατηρούμε τη σπονδυλική στήλη του.
- ✓ Γράφουμε στο σημειωματάριό μας τις παρατηρήσεις μας.

Γ. Παρατηρούμε τις παρακάτω εικόνες και κυκλώνουμε με κόκκινο χρώμα τα σπονδυλωτά ζώα και με πράσινο τα ασπόνδυλα. Στο σημειωματάριό μας ταξινομούμε στις δύο αυτές κατηγορίες και άλλα ζώα που γνωρίζουμε.

Ανακοινώνουμε στην τάξη.

Ο λύκος, ένα σπονδυλωτό ζώο

Συζητούμε

Λύκος

**Ο λύκος ζει σε
ορεινές περιοχές.**

**Το χειμώνα το πυκνό του τρίχωμα
τον προστατεύει από το κρύο.**

Αγέλη λύκων

Ο λύκος ζει σε μικρές ή μεγάλες ομάδες, τις αγέλες. Τρέφεται με μικρά ή μεγάλα ζώα,

συνήθως γέρικα ή άρρωστα. Όταν δε βρίσκει τροφή, πλησιάζει στάνες κτηνοτρόφων και επιτίθεται στα ζώα τους.

Οικογένεια λύκων

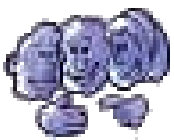
Ο θηλυκός λύκος γεννά 4 έως 6 μικρά. Τα μικρά μένουν με τους γονείς

τους για ένα χρόνο τουλάχιστο. Όχι μόνο οι γονείς, αλλά και ολόκληρη η αγέλη φροντίζει για την ανατροφή των μικρών!

Παρατηρούμε τις προηγούμενες εικόνες, διαβάζουμε τα κείμενα που τις συνοδεύουν και συζητούμε:

- ✓ **Πώς είναι τα δόντια και τα πόδια του λύκου; Γιατί έχουν τη μορφή αυτή;**
- ✓ **Πώς ερμηνεύουμε το γεγονός ότι ο λύκος ζει σε αγέλες;**
- ✓ **Με ποιο ζώο μοιάζει ο λύκος;**

Συζητούμε

3

Στην Ελλάδα σήμερα ζουν λίγες αγέλες λύκων. Συζητούμε πώς οι παρακάτω δραστηριότητες του ανθρώπου οδήγησαν στον κίνδυνο εξαφάνισης του λύκου:

- ◆ **Ανοίγονται δρόμοι μέσα από τα δάση ή γίνονται διάφορα άλλα έργα.**

- ◆ Το παράνομο κυνήγι οδηγεί στην εξαφάνιση διαφόρων ζώων, όπως είναι το ζαρκάδι, το ελάφι και το αγριογούρουνο.
- ◆ Δασικές εκτάσεις γίνονται βοσκότοποι, επιτρέπεται δηλαδή σε κοπάδια από γιδοπρόβατα να βόσκουν εκεί ελεύθερα.
- ◆ Οι κτηνοτρόφοι πιστεύουν ότι τα κοπάδια τους κινδυνεύουν από τους λύκους.

Η μέλισσα, ένα ασπόνδυλο ζώο

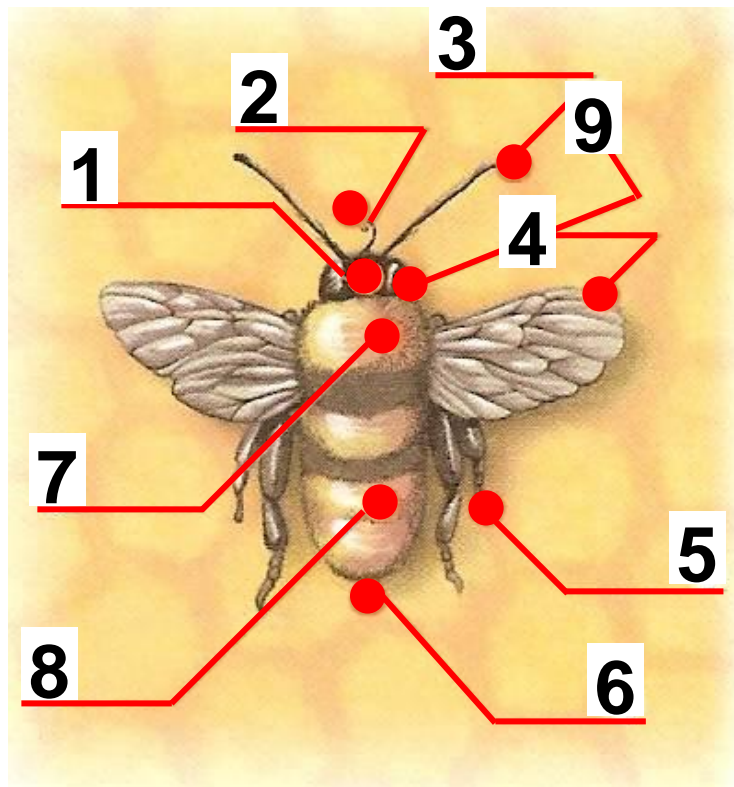

Παρατηρούμε

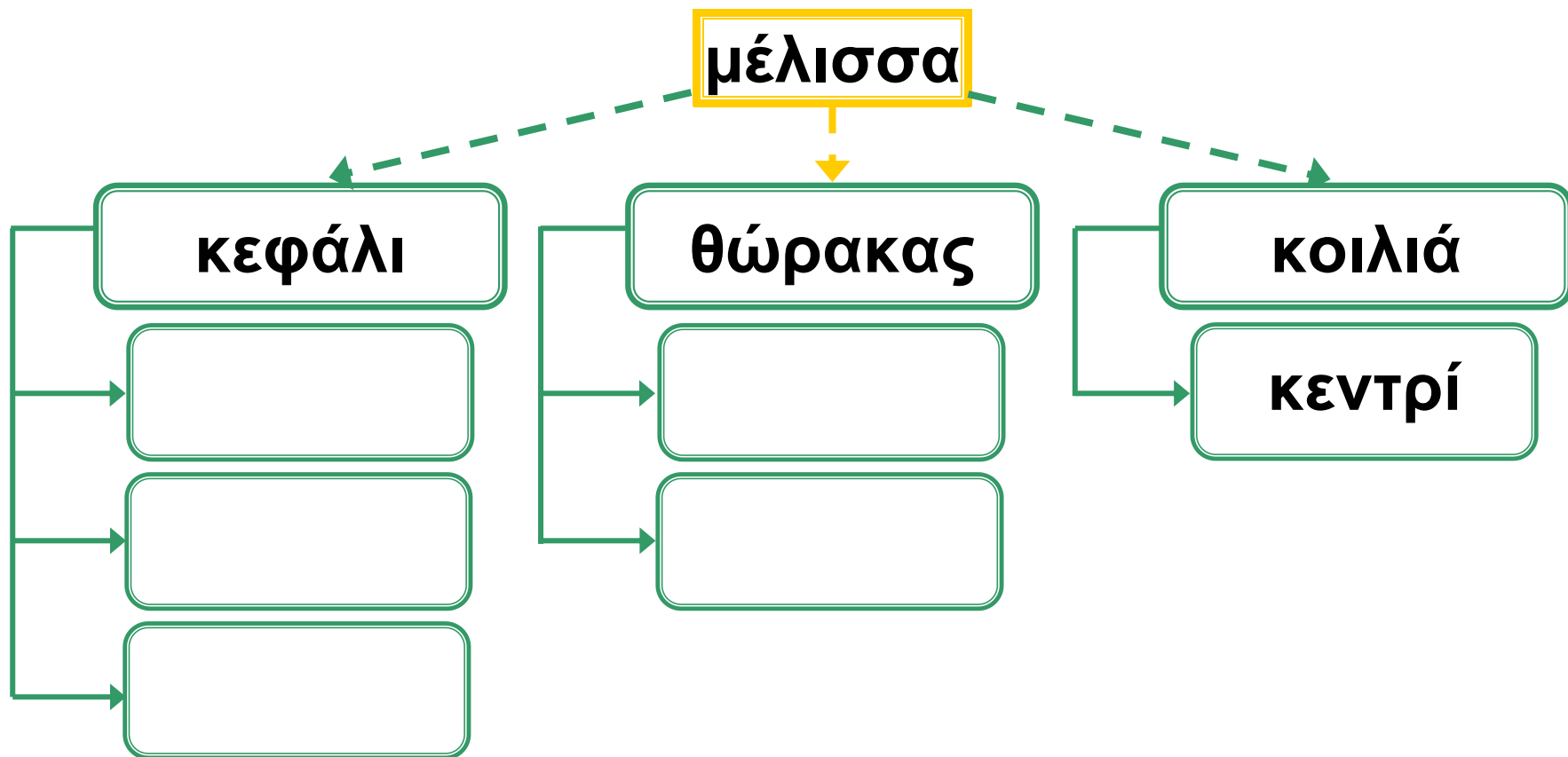
4

- ◆ Παρατηρούμε τη μέλισσα στην εικόνα της επόμενης σελίδας και γράφουμε στα κενά τετράγωνα που βρίσκονται από κάτω το σωστό αριθμό.

κεφάλι	☐
θώρακας	☐
κοιλιά	☐
πόδια	☐
φτερά	☐
κεντρί	☐
κεραίες	☐
προβοσκίδα	☐
μάτια	☐

- ◆ Συζητούμε για την προβοσκίδα της, τα πόδια και το κεντρί της.
- ◆ Συμπληρώνουμε το «χάρτη» από λέξεις της μέλισσας.

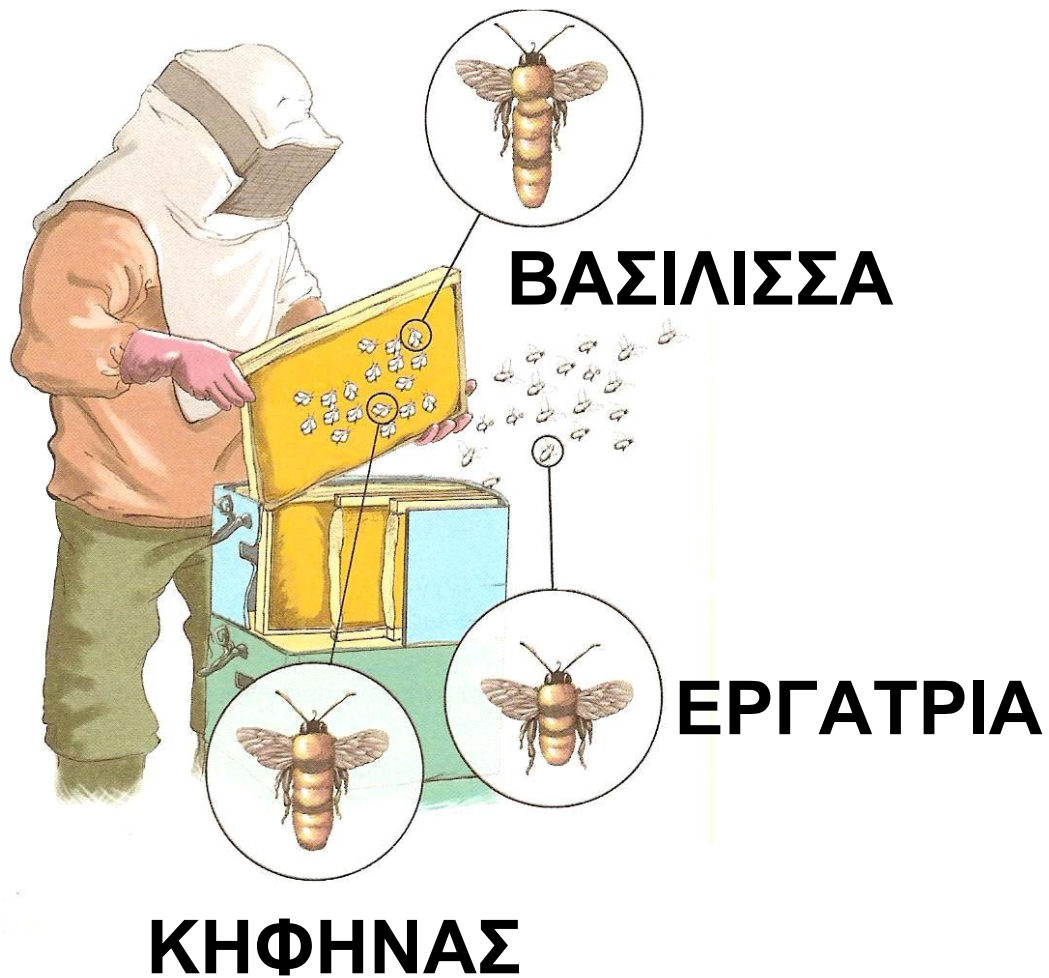

Ας γνωρίσουμε καλύτερα την κοινωνία των μελισσών

Βασίλισσα: είναι η αρχηγός της κοινωνίας των μελισσών. Είναι η μεγαλύτερη από όλες και μόνο αυτή γεννά τα αυγά.

Εργάτρια: οι εργάτριες κατασκευάζουν την κυψέλη, τη φροντίζουν, παράγουν το μέλι και ταΐζουν τη βασίλισσα με βασιλικό πολτό.

Κηφήνας: η αρσενική μέλισσα. Οι κηφήνες ζευγαρώνουν με τη βασίλισσα, ζεσταίνουν και αερίζουν την κυψέλη, μοιράζουν το νέκταρ στα κελιά της κυψέλης.

Παρατηρούμε την εικόνα με το μελισσοκόμο, διαβάζουμε τα παραπάνω κείμενα και συζητούμε:

A. Ποια είναι τα μέλη της κοινωνίας των μελισσών; Πού ζει το σμήνος των μελισσών; Με τι τρέφονται οι μέλισσες; Πώς τις φροντίζει ο μελισσοκόμος; Ποια προϊόντα παίρνουμε από αυτές;

κερήθρα

B. Αν μπορούμε, φέρνουμε στην τάξη μας κερήθρα και τη μελετάμε με ένα μεγεθυντικό φακό.

Η κοινωνία των μελισσών

6

Γινόμαστε η κοινωνία των μελισσών. Μοιράζουμε τους ρόλους της βασίλισσας, των κηφήνων και των εργατριών. Κάποιοι από μας μπορούν να είναι τα λουλούδια γύρω από την κυψέλη.

« Η δική μας ερώτηση »

7

Τι θα θέλαμε ακόμα να μάθουμε για τη μέλισσα ή το λύκο; Ετοιμάζουμε την ερώτησή μας.

Αξίζει να διαβάσουμε

Οι επιστήμονες χωρίζουν τα ζώα σε σπονδυλωτά, δηλαδή εκείνα που έχουν σπονδυλική στήλη και σε ασπόνδυλα, εκείνα που δεν έχουν.

Ο λύκος είναι ένα σπονδυλωτό ζώο. Σήμερα έχει εξαφανιστεί από πολλές περιοχές της Ελλάδας.

Παλιότερα ζούσαν πολλοί λύκοι σε όλες τις ηπειρωτικές περιοχές της. Όμως οι άνθρωποι τον κυνηγούσαν και τον σκότωναν, επειδή τον θεωρούσαν βλαβερό και επικίνδυνο ζώο. Αργότερα, όμως, αναγνωρίστηκε η σημασία όλων των ζώων για την ισορροπία του οικοσυστήματος όπου ζουν. Έτσι, στην Ελλάδα, από το 1993, ψηφίστηκαν νόμοι που απαγορεύουν την εξόντωση του λύκου.

Η μέλισσα, ένα ασπόνδυλο ζώο, είναι γνωστή για τον τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας της. Η κοινωνία των μελισσών αποτελείται από τη βασίλισσα, τους κηφήνες και τις εργάτριες. Ο μελισσοκόμος φροντίζει τις μέλισσες στις κυψέλες. Μεταφέρει τις κυψέλες σε διάφορα μέρη, ανάλογα με τα φυτά που ανθίζουν εκεί. Έτσι το μέλι

που παράγουν οι μέλισσες έχει το ιδιαίτερο άρωμα των λουλουδιών από τα οποία κυρίως προέρχεται (π.χ. ανθόμελο, πευκόμελο, θυμαρίσιο).

ΕΝΟΤΗΤΑ 2.
Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΛΑΩΝ
(Πολιτισμός)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Ο πολιτισμός
των Ελλήνων 8

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η παράδοσή μας:
όσα «έφτασαν» σε μας
από παλιά 20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Ένας διάλογος
με τον πολιτισμό 28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Θρησκευτικά
μνημεία στον τόπο μας 39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Από πολιτισμό
σε πολιτισμό.....45

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Αθλητισμός και πολιτισμός.....55

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ 66

ΕΝΟΤΗΤΑ 3.

**Η ΦΥΣΗ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΜΑΣ
(Φυσικό Περιβάλλον και Προστασία)**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Οικοσυστήματα της Ελλάδας.....73

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Οικοσυστήματα του τόπου μας 84

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Σπονδυλωτά και ασπόνδυλα ζώα 90

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.